

SUVREMENI PRISTUPI KAŽNJAVANJU KAO DETERMINANTE KVALITETE ŽIVOTA U OBITELJI, SUSJEDSTVU I ZAJEDNICI – NOVE PERSPEKTIVE SUZBIJANJA KRIMINALA

Snježana Maloić

Ministarstvo pravosuđa
Uprava za kazneno pravo i probaciju
Sektor za probaciju – Središnji ured

SAŽETAK

Svrha je ovog rada analizirati različite pristupe kažnjavanju i njihove moguće učinke na obitelji, susjedstva i zajednice. Nakon kratkog pregleda osnovnih koncepata kažnjavanja, njihovog razvoja i kritika, u radu se najprije proučavaju rizici povezani s pristupima kažnjavanju usmjerenima na kazneno djelo i zatvaranje počinitelja, a potom se razmatraju potencijalne ekonomske i socijalne koristi suvremenijih pristupa kažnjavanja usmjerenih na počinitelja, žrtvu i zajednicu. Temeljem prikaza dugoročnih učinaka različitih pristupa kažnjavanju, autor skreće pozornost na aktualne izazove prisutne u Hrvatskoj te na određene spoznaje koje bi trebalo uzeti u obzir, prvenstveno zbog potencijalnih koristi za obitelji, susjedstva i zajednice. Zaključno, rad donosi određene sugestije i smjernice koje bi mogle biti korisne za hrvatski kaznenopravni sustav, ali i za društvo u cjelini.

Ključne riječi: pristupi kažnjavanju, zatvor, sankcije i mjere, probacija, obitelj, susjedstvo, zajednica

1. UVOD

Posljednjih desetak godina Hrvatska je, s obzirom na stalan rast zatvorske populacije, ulagala napore usmjerene prema uvođenju sankcija i mjera u zajednici i osnivanju profesionalne probacijske službe. Dok su s jedne strane građani, mediji i političke strukture u određenim vremenskim razdobljima pozivali prema “strožem” kažnjavanju i zatvaranju počinitelja kaznenih djela, njih se istovremeno pozivalo da pruže podršku radu s počiniteljima u zajednici, njihovoj rehabilitaciji i reintegraciji. Svrha je ovog rada prikazati različite pristupe kažnjavanju i analizirati njihove potencijalne posljedice, posebno sa stajališta njihovih mogućih dugoročnih učinaka na obitelji, susjedstva i zajednice, a o čemu se u ovih deset godina u stručnoj i široj javnosti nedovoljno raspravljalo. U radu se ujedno nude određene sugestije i smjernice koje bi mogle biti korisne za hrvatski kaznenopravni sustav, ali i društvo u cjelini.

2. PRISTUPI KAŽNJAVANJU

Postoji više pristupa kažnjavanju i različita su očekivanja o tome što se namjerava postići kazne-

nopravnim sustavom – kazniti, zastrašiti druge osobe da ne čine kaznena djela, osigurati nadoknadu ili popravljavanje štete žrtvi kaznenog djela, promijeniti osobe koje čine kaznena djela, nadzirati i/ili zatvoriti počinitelje kaznenih djela kako bi se spriječilo ponavljanje kaznenih djela, popraviti štetu nastalu kaznenim djelom. Tablični prikaz 1. donosi različite pristupe kažnjavanju, pri čemu se autorica prvenstveno rukovodila kriterijem da su pristupi prve skupine više usmjereni na kazneno djelo, pristupi druge skupine na kazneno djelo i na počinitelja, dok treća skupina uz usmjerenost na kazneno djelo i počinitelja podrazumijeva i neposredno uključivanje i žrtve i/ili zajednice.

Željeni učinci svih ovih pristupa kažnjavanju čine se logičnima i potencijalno dobrim načinima suzbijanja kriminala. Prave dileme nastaju tek uvidom u kritike koje pristalice pojedinih pristupa upućuju jedni drugima, a koje su prezentirane u tabličnom prikazu 2.

Potrebno je istaknuti da su u tabličnim prikazima 1 i 2, s obzirom na kriterij uključenosti počinitelja

Tablica 1. Različiti pristupi kažnjavanju i njihovi željeni učinci (prema Latessa i Allen, 2003; Dandurand i Griffiths, 2006; Farabee, 2005. i 2006. prema Cullen i sur., 2009, Lanni, 2005, Clear, 2007)

PRISTUPI	NAČELA	ŽELJENI UČINCI
Retribucija Zastrašivanje Izolacija Onesposobljavanje (eng. incapacitation) (ovi su pristupi prisutni već u drevnim zakonima; još u 18. stoljeću uključivali su teške tjelesne kazne; danas su prisutni u okviru suvremenih teorija neovisno o ranijim retributivnim pristupima; u novim oblicima ponovo jačaju 70-ih godina 20. st.)	Počinitelje treba kazniti prema zaslugi, a primjerena je ona kazna koja odgovara počinjenom kaznenom djelu. Otkrivanjem, uhićenjem i kažnjavanjem sukladno počinjenom kaznenom djelu poslani će se jasna poruka drugima da se kriminal ne isplati. Nakon što su počinili kazneno djelo, važno je ograničavanjem slobode onemogućiti ("onesposobiti") potencijalne počinitelje da ponovo počine kazneno djelo.	Opće i individualno zastrašivanje dovesti će do pada činjenja kaznenih djela i zatvorske populacije. Izolacija i ograničavanje počinitelja zatvaranjem, strogim nadzorom ili na druge načine, doprinijeti će padu stope kriminaliteta i sigurnosti društva.
Rehabilitacija Reintegracija (ideja rehabilitacije prisutnija je od 19. stoljeća- umanjenog je značaja od 70-ih godina 20. stoljeća; 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća javlja se ideja reintegracije)	Počinitelje kaznenih djela je potrebno promijeniti kako bi se prevladali uzroci kriminalnog ponašanja i prevenirao recidiv (radne vještine, kontrola emocija itd.), te stoga treba izricati kazne koje će najbolje doprinijeti rehabilitaciji počinitelja. Sankcija treba biti usmjerena na uključivanje počinitelja kaznenog djela u zajednicu tj. na uspostavljanje i jačanje pozitivnih socijalnih veza.	Nakon što prevladaju svoje emocionalne i druge poteškoće, steknu nove stavove, vještine, interese i navike, nauče zadovoljavati svoje potrebe na društveno prihvatljive načine i uspostave kvalitetne odnose, počinitelji više neće biti motivirani za činjenje kaznenih djela. Aktivnosti usmjerene na socijalnu integraciju počinitelja smanjiti će povratništvo.
Reparacija Restorativna pravda (restitucija i kompenzacija bile su prisutne u drevnim zakonima; veći značaj ponovo dobivaju od druge polovice 20. stoljeća)	Počinitelji trebaju pružiti odštetu žrtvi i/ili zajednici kako bi popravili štetu prouzročenu prijestupom. U fokusu je važno imati i žrtvu i počinitelja, vratiti stvari u prvobitno stanje i popraviti odnose koji su narušeni izvršenjem kaznenog djela. Kompenzacija može uključivati financijsku restituciju, ispriku i druge oblike reparacije.	Osvještavanjem posljedica njegovog ponašanja kod počinitelja kaznenog djela i njegovom resocijalizacijom, kao i osiguravanjem kompenzacije žrtvi, u zajednici će se osigurati društveni odnosi koji će doprinijeti povoljnijim uvjetima za smanjivanje kriminala, manjoj potrebi za zatvaranjem i reduciranju zatvorske populacije.

Tablica 2. Kritike različitih pristupa kažnjavanju (prema Latessa i Allen, 2003, Dandurand i Griffiths, 2006, Farabee, 2005. i 2006. prema Cullen i sur., 2009, Lanni, 2005, Clear, 2007)

PRISTUPI	KRITIKE
Retribucija Zastrašivanje Izolacija Onesposobljavanje (eng. incapacitation)	<ul style="list-style-type: none"> nemoguće je odrediti objektivne kriterije kojima bi se osiguralo da kazna uvijek odgovara počinjenom prijestupu indirektno se šalje poruku «bitno je ne biti uhvaćen», a ne daju se razlozi za nečinjenje kaznenih djela grubo i limitirano razumijevanje motivacije i pobuda, s obzirom da zastrašivanje može imati učinak samo kod nekih ljudi, kod nekih vrsta kaznenih djela, u određenim tipovima okolnosti itd. etički je upitno kažnjavanje ljudi temeljem procjene rizika za nešto što još nisu učinili pitanje opravdanosti oštrijeg kažnjavanja da bi se zastrašili drugi
Rehabilitacija Reintegracija	<ul style="list-style-type: none"> uzroci i objašnjenja kriminala traže se samo u okviru osobnih manjkavosti, a zanemaruje se socijalna nepravda erozija individualne odgovornosti jer se razlozi traže samo u smislu isprika za ponašanje radi se o pristupu "mekog srca" i nedovoljno ozbiljnom da bi bio učinkovit zajednice se izlaže određenom stupnju rizika utječe se samo na počinitelje koji su počinili kazneno djelo, a ne utječe se na smanjenje kriminala općenito
Reparacija Restorativna pravda	<ul style="list-style-type: none"> štetu za žrtvu je često teško definirati pa ju je time teško i popravljati reparacija se uglavnom svodi na financijsku kompenzaciju, a kad osoba nema materijalnih sredstava, suci ju ni ne određuju nemogućnost uključivanja počinitelja koji uživaju u patnjama žrtve uglavnom se primjenjuje kod lakših djela i manjeg rizika pa je stoga i učinak na recidivizam manji restorativni programi bolje će se provoditi u bolje organiziranim zajednicama s većim kapacitetima rizik da žrtva bude iskorištena kao komponenta postupanja prema počinitelju

odnosno žrtve i/ili zajednice, u iste skupine spojeni i pristupi među kojima postoje i određene razlike, kao i da bi složeniji i opširniji prikaz obimom značajno premašio mogućnosti ovog rada¹. Nadalje, važnim se čini napomenuti da se pristupi kažnjavanju, a posebno njihovi željeni učinci, na još oskudnije i jednostavnije načine prezentiraju javnosti tj. široj društvenoj zajednici. Interes javnosti za pristupe kažnjavanju obično raste s porastom kriminaliteta ili kod senzacionalističkog medijskog prikazivanja pojedinih teških kaznenih djela. Navedeno može dovesti i do većeg interesa političara, a u konačnici i do *penalnog populizma* (Simon, 2001, Walmsley, 2003, Kovčo Vukadin, 2005, Kovčo Vukadin, 2009). Naime, čini se da javnost puno lakše razumije pristup oštrog kažnjavanja i zatvaranja počinitelja kaznenih djela, nego složene koncepte u okviru nezatvorskog kažnjavanja, koji uključuju elemente rada za opće dobro, restitucije i tretmana (Mauer, 2001). Jedan od mogućih razloga zašto se javnost lakše odlučuje za retributivne i srodne pristupe kažnjavanju možda je i u uvjerenju da učinci zatvaranja pogađaju samo zatvorenika, s obzirom da o drugim učincima šira društvena zajednica nije dovoljno informirana. Mišljenje je autorice da se i stručna javnost nedovoljno bavi mogućim širim učincima kažnjavanja, a dodatni je problem i malobrojnost znanstvenih istraživanja s ovog područja, moguće uslijed složenosti njihovog provođenja i potrebe većih materijalnih sredstava za njihovu realizaciju.

3. PRISTUPI KAŽNJAVANJU PRVENSTVENO USMJERENI NA KAZNENO DJELO I ZATVARANJE POČINITELJA

Pristupi kažnjavanju opisani u ovom poglavlju, kao i njihove posljedice, donekle su karakteristični i za neke druge države u svijetu. Međutim zbog ograničenog obima ovog rada opisati ćemo samo primjer Sjedinjenih Američkih Država, s obzirom na najvišu stopu zatvaranja u svijetu koja iznosi 716 (International Centre for Prison Studies, 2013). Autorica će ovu činjenicu analizirati prvenstveno sa stajališta pristupa kažnjavanju, pri čemu naravno treba imati u vidu postojanje značajnog utjecaja i drugih čimbenika.

3.1. Pristupi kažnjavanju u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD)

S obzirom na rastuću stopu kriminaliteta 70-ih godina 20. stoljeća u SAD-u, javnost je sve glasni-

je tražila strože kažnjavanje počinitelja kaznenih djela, dok su stručnjaci izražavali sve veće razočaranje u učinkovitost rehabilitacijskih programa (Cullen, Fisher i Applegate, 2000). Na ovaj način stvorena je situacija stalno rastuće kompeticije ciljeva rehabilitacije i retribucije, da bi potom utjecaj filozofije rehabilitacije naglo oslabio nakon objave Martinsonovog rada (Martinson, 1974), kojim je pokušao dokazati da rehabilitacijski programi zapravo ne funkcioniraju (*eng. nothing works*). Navedeno je rezultiralo preporodom pristupa retribucije, zastrašivanja i onesposobljavanja i nizom novih načela kažnjavanja. Tijekom 80-ih godina 20. stoljeća razvija se pokret oštrog pristupa kriminalu (*eng. tough on crime movement*), pri čemu posebno i generalno zastrašivanje i onesposobljavanje postaju glavni ciljevi kažnjavanja (Petersilia, 2000, Greene, 2002, Latessa i Allen, 2003, Vasiljević-Prodanović, 2011, Lenza i Jones, 2010), uz poznata tri načela kažnjavanja: (1) kažnjavanje prema zaslugi (*eng. just deserts*) - počinitelji kaznenih djela zaslužuju da budu kažnjeni, a kazna treba odgovarati isključivo počinjenom kaznenom djelu, dakle onome što je zaslužno, (2) istina/dosljednost u kažnjavanju (*eng. truth in sentencing*) - zatvorenicima trebaju izvršiti kaznu zatvora na koju su osuđeni, bez mogućnosti ranijeg otpusta, npr. zbog dobrog ponašanja, postignuća u rehabilitaciji ili radi što brže ponovne socijalne integracije, (3) načelo tri prijestupa (*eng. three strikes*) - zakonskim normama sucima se nalaže izricanje minimalne zatvorske kazne od 25 godina ili doživotnog zatvora počiniteljima koji su već dva puta bili kažnjavani zbog ozbiljnijih kaznenih djela, a počinili su treće.

S obzirom na sve veći broj zatvorenika, gradnja novih zatvora zahtijevala je sve veća materijalna sredstva. Sjedinjene Američke Države nisu imale drugog izbora, već krajem 20. stoljeća ponovo aktualizirati kažnjavanje počinitelja kaznenih djela bez zatvaranja (Trotter, 1991). Međutim, i kod kažnjavanja počinitelja u okviru zajednice došlo je do "prelijevanja" punitivnosti, na način da je njihova provedba uglavnom podrazumijevala strogi nadzor, usmjerenost na uočavanje kršenja i upućivanje ili povratak u zatvor. Na ovaj način zapravo se samo dodatno povećao broj povratnika u zatvor - polovica osoba koje ulaze u zatvorski sustav svake godine zapravo su povratnici u činjenju kaznenih djela koji su već bili zatvarani (Frana i Schroeder, 2008). Kaznenopravni sustav stoga se sve više opisuje kao "ponavljajući stroj zatvaranja" (*eng. perpetual*

¹ Više vezano uz glavne pravce razvitka filozofije kažnjavanja i svrhe kažnjavanja vidjeti u Kanduč, 1996, Cvitanović, 1999, Kovčo 2001, Novoselec, 2004, Bojanić i Mrčela, 2006.

incarceration machine), kada se osuđenici stalno "recikliraju" iz zatvora u zajednicu da bi opet bili vraćeni u zatvor (Frana i Schroeder, 2008, Travis i Stacey, 2010). Tome moguće aktualno pridonosi i neoliberalistički pristup u ekonomiji i društvu, u okviru kojeg se privatiziraju zatvorski i probacijski sustavi, pri čemu se naglasak prvenstveno stavlja na postizanje profita (Selby, 2005, Schloss i Alarid, 2007, UK Ministry of Justice, 2013).

Usmjerenost na zatvaranje, pojedini autori kažu i nekontrolirano zatvaranje (*eng. incarceration binge, prison boom*), možda je najtemeljitiše proveden društveni program suvremenog vremena (Frana i Schroeder, 2008, Wildeman i Western, 2010). Po prvi puta susrećemo se s pojmom masovnog zatvaranja (*eng. mass imprisonment*), budući su stopa zatvaranja i veličina zatvorske populacije značajno iznad povijesnih i usporednih normi za društvo ovog tipa, javlja se disproporcionalnost vezano uz pojedine skupine (često po osnovi etničke i rasne pripadnosti), uz sve vidljiviju socijalnu koncentraciju učinaka zatvaranja (Garland, 2001). Vezano uz porast zatvaranja Rose i Clear (1998, prema Clear i sur., 2003) uvode i specifičan pojam prisilne mobilnosti (*eng. coercive mobility*), ističući kako zatvaranje kao način socijalne kontrole nakon određene točke (*eng. tipping point*) postaje izvor socijalne dezorganizacije i kao takav moćan ekološki kriminogeni čimbenik. Clear (2007) ističe da je zatvaranje naraslo do točke kada samo po sebi izaziva niz društvenih problema "kojima se hrani", a da su najpogođenije zapravo siromašne manjinske zajednice u kojima provesti određeno vrijeme u zatvoru postaje rutina.

Pokret oštrog pristupa kriminalu građanima je obećao olakšanje od visokih stopa kriminaliteta i nesigurnih susjedstva i zajednica, međutim kasnija istraživanja nisu potvrdila ovakav učinak (Frana i Schroeder, 2008). Bez obzira na rezultate ovih istraživanja, te unatoč činjenici da su kasnija istraživanja korištenjem drugačije metodologije dokazala učinak rehabilitacijskih programa na recidivizam (Latessa i Lovenkamp, 2006), u sve složenijim zbivanjima suvremenog društva (tržišne, društvene i političke promjene) i u okviru postojeće usmjerenosti na zatvaranje, povjerenje u ove programe se sporo vraća, javnost ih teže prihvaća i političari im nisu skloni.

3.2. Učinci pristupa usmjerenih na kazneno djelo i zatvaranje počinitelja

Uz pozitivne učinke zatvorskih kazni i njihovu nužnost, potrebno je imati u vidu da učinci povećanog zatvaranja pogađaju velik broj osoba, koje

gube svoje zaposlenje ili neki drugi oblik uzdržavanja, osobnu imovinu, stanovanje za sebe i svoju obitelj i važne osobne odnose (Travis, Solomon i Waul, 2001, Griffiths, Dandurand i Murdoch, 2007). Zatvaranje također šteti njihovim socijalnim vezama, mogu razviti poteškoće vezano uz mentalno zdravlje ili mogu steći samouništavajuće navike i stavove. Boravak u zatvoru često izaziva otpor zatvorenika prema društvu koje ih je odbacilo, internalizaciju antisocijalnih normi i vrijednosti, oslanjanje na kriminalne mreže i učenje novih modaliteta činjenja kaznenih djela. Po izlasku iz zatvora bivši zatvorenici su etiketirani, imaju smanjenu mogućnost zapošljavanja, često su reduciranih mogućnosti dobivanja različitih socijalnih pogodnosti ili programa kao što su primjerice stipendije i druga poticajna sredstva (Daoust, 2008, prema Brown, 2010, Pritikin, 2009). Povratak zatvorenika u zajednicu zahtijeva ekonomska ulaganja u smislu njegove reintegracije u zajednicu, pri čemu su poseban problem stigma, nisko obrazovanje i oskudne radne vještine (Frana i Schroeder, 2008, Pritikin, 2009). Što je više zatvorenika, to se više osoba iz zatvora vraća u zajednicu ili će se vratiti, a povratak velikog broja zatvorenika može destabilizirati susjedstva i zajednice, pogotovo one koji su već ionako u nepovoljnijem ekonomskom i socijalnom položaju (Travis, Solomon i Waul, 2001, Clear, 2007, Travis i Stacey, 2010). Ponovno uključivanje zatvorenika u zajednicu nosi potencijal za duboke kolateralne posljedice, uključujući javno-zdravstveni rizik, beskućništvo i nova kaznena djela (Travis, Solomon i Waul, 2001), uz mogućnost povećanja nasilja prema djeci i obiteljskog nasilja (Petersilia, 2000). To svakako ne znači da zatvorenicima treba onemogućiti ponovno uključivanje u zajednicu, već upravo suprotno, u tom procesu nužno im je osigurati pomoć i podršku, s obzirom da su uzroci njihovih poteškoća uključivanja u zajednicu izuzetno slojeviti, u sociološkom, gospodarskom i kulturološkom smislu (Griffiths, Dandurand i Murdoch, 2007, Griffiths, i Murdoch, 2009, Šimpraga i Vukota, 2010).

Visoka stopa zatvaranja ima niz učinaka i na velik broj obitelji. Posljedice po obitelj mogu se kretati u rasponu od gubitka financijske i emocionalne podrške do socijalne stigme povezane s činjenicom da je član obitelji u zatvoru (Travis, Solomon i Waul, 2001, Clear, 2007, Pritikin, 2009, Wildeman i Western, 2010). Posebno su značajne dugoročne posljedice koje pogađaju djecu, a koje mogu uključivati stigmatizaciju djeteta u školi, preseljenje i promjenu škole, slabiji uspjeh u školi, otpor autoritetu, potisnuti bijes, smanjene kontakte

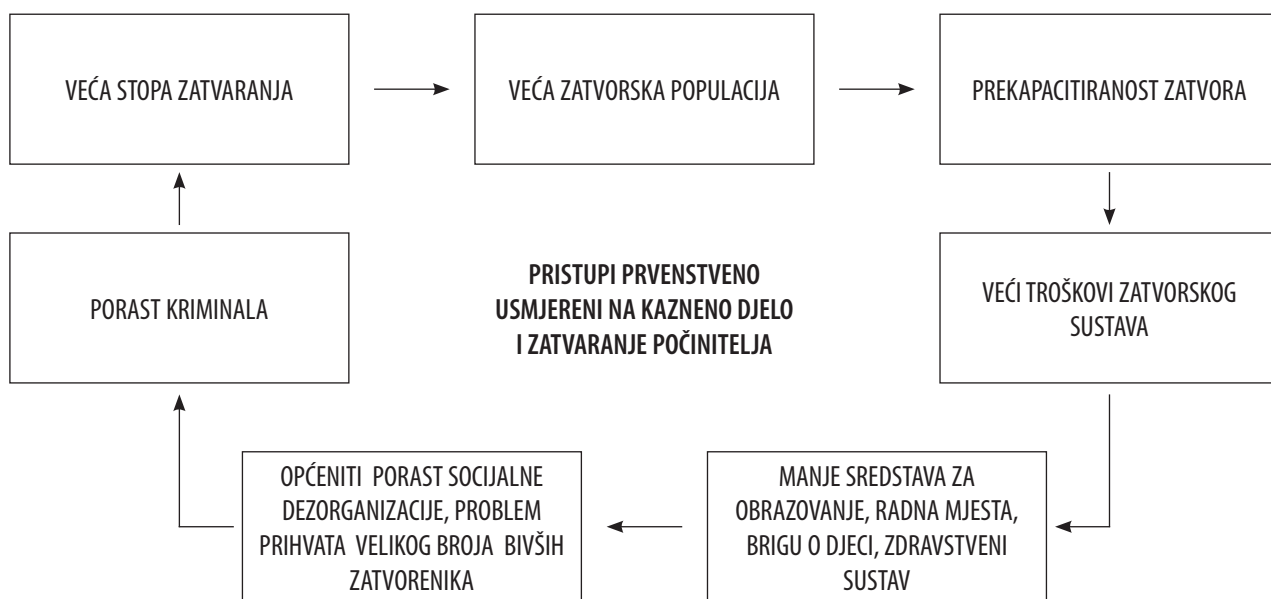
s odraslim osobama, nenadzirano slobodno vrijeme, a što su ujedno i dokazani prediktori maloljetničke delinkvencije. S obzirom da su kod povećanog zatvaranja manje disproporcionalno zastupljeni, kažnjavanje može uzrokovati i pogoršati stigmatizaciju manjina koje se počinje povezivati s kriminalom (Brown, 2010, Harison i Beck, 2005, prema Pritikin, 2009).

Stope zatvaranja su također negativno povezane s prihodima i razinom obrazovanja, što znači da oni koji su već ekonomski zakinuti imaju veće šanse da pretrpe dodatne ekonomske teškoće koje dolaze sa zatvaranjem (Pritikin, 2009). Zatvorenici su nerijetko pojačano koncentrirani u relativno manjem broju zajednica koje se već sreću s većim socijalnim i ekonomskim nedostacima (Travis, Solomon i Waul, 2001). Za vrijeme dok je član zajednice u zatvoru, zajednica ne prima novac od njegovog rada, a ukoliko je puno osoba iz zajednice u zatvoru usporava se ekonomski rast zajednice. U situaciji porasta broja kaznenih djela u zajednici, a kada se tom problemu pristupa prvenstveno sa stajališta izdvajanja počinitelja iz zajednice i njihovog zatvaranja, velik broj zatvaranja može utjecati na cijenu kuća, kvalitetu lokalnih škola, perspektivu mladih, pogoršanje zgrada i javnih objekata. Navedeno može dovesti i do iseljavanja dijela stanovništva iz tih zajednica uslijed pada životnog standarda, straha ili bijega od stigmatizacije, te ostaju samo članovi zajednice bez drugog izbora. Naravno, na pojavnost ovakvih situacija na koje nailazimo u okviru stranih iskustava (prvenstveno u Sjedinjenim Američkim Državama), ne utječe samo velik broj zatvaranja, već se radi o

izuzetno složenom društvenom problemu, u okviru kojeg zatvaranje može biti jedan od čimbenika (Petersilia, 2000, Travis, Solomon i Waul, 2001, Pritikin, 2009, Brown, 2010).

Postoje dobri dokazi da visoka stopa zatvaranja destabilizira obitelji, povećava stopu delinkvencije, povećava broj maloljetničkih trudnoća, dovodi do otuđenja mladih od prosocijalnih normi, šteti socijalnim vezama i oslabljuje tržište rada. Koncentrirano zatvaranje u pojedinim susjedstvima i zajednicama doprinosi svim ovim problemima, od kojih svaki tendira oslabiti neformalnu socijalnu kontrolu (Clear, 2007). U ovim okolnostima, zatvaranje postaje jedan od čimbenika koji doprinosi socijalnoj disfunkciji, slabljenju zajednica i reduciranju socijalnog kapitala i socijalne solidarnosti, a što su zapravo temeljne snage za prevenciju kriminala (Brown, 2010). Možemo zaključiti da pojedinci, obitelji, susjedstva i zajednice sustavno postaju sve ranjiviji za budućnost, dublje uključeni u kriminal. Na neki način ovdje zapravo govorimo o tzv. *bumerang učinku* (slikovito ilustriranom kroz shematski prikaz 1.), s obzirom da način na koji društvo reagira na kriminal povećava socijalnu dezorganizaciju zajednice koja potom povećava kriminal (Rose i Clear, 2001, Latessa i Allen, 2003, Pritikin, 2009, Bobo, 2009).

Mogući neželjeni učinci pristupa usmjerenih na kazneno djelo i zatvaranje počinitelja ne znače ujedno i da ove pristupe treba zanemariti ili ignorirati. Upravo naprotiv, kazneno djelo kao osnova kaznenopravne intervencije ističe se kao vrlo važno, s obzirom na upozorenja i kritike nekih suvremenih

Shema 1. Učinci pristupa usmjerenih na kazneno djelo i pojačano zatvaranje počinitelja – tzv. bumerang učinak (prema Rose i Clear, 2001, Latessa i Allen, 2003, Pritikin, 2009, Bobo, 2009).

tendencija određivanja kaznenopravnih sankcija sukladno aktuarskoj procjeni rizika i potencijalnoj opasnosti koju počinitelj predstavlja za zajednicu (a ne temeljem počinjenog kaznenog djela) (Silver i Miller, 2002, Robert, 2005, Whitty, 2007). Nadalje, kod određenog broja počinitelja, s obzirom na kazneno djelo i/ili povratništvo, izdvajanje iz zajednice je nužno, kako bi ih se onemogućilo u ponavljanju kaznenog djela. Situacija postaje problematičnom kada se naglasak stavi samo na kazneno djelo i na pojačano zatvaranje počinitelja, bez razmatranja mogućih negativnih učinaka ovakvih pristupa, a što se potom obrazlaže mogućim neželjenim učincima drugih pristupa, bez razmatranja njihovih mogućih pozitivnih učinaka.

Činjenica je da, s obzirom na pristupe kažnjavanju i aktualnu situaciju, postoji velika razlika između anglosaksonskih država i Australije i europskih država među kojima je i Hrvatska. Dobar primjer postojećih različitosti predstavlja problem povećanog zatvaranja rasnih i etničkih manjina koji je izražen u Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji (Harrison i Beck, 2005, prema Pritikin, 2009, Brown, 2010), dok bismo u hrvatskom kontekstu u tom smislu mogli govoriti samo o postojanju eventualnih rizika za marginalne skupine društva. U nastavku rada biti će prikazani pristupi kažnjavanja koji, uz zatvaranje počinitelja kaznenih djela, podrazumijevaju i širi opseg sankcija i mjera i drugačije učinke kaznenopravnih intervencija.

4. PRISTUPI KAŽNJAVANJU USMJERENI NA POČINITELJA, ŽRTVU I ZAJEDNICU

Stopa zatvaranja u europskim državama višestruko je niža od stope zatvaranja u Sjedinjenim Američkim Državama: primjerice, Njemačka – 80, Austrija – 103, Finska – 60, Švedska – 70, Češka – 153, Belgija – 100, Italija – 108, Velika Britanija – 150 (International Centre for Prison Studies, 2013). Mayhew i Van Kesteren (2002) su u okviru internacionalnog istraživanja došli do zaključka kako zapadnoeuropske zemlje tendiraju najniže rangirati podršku zatvaranju, a da su među prvima u podržavanju rada za opće dobro na slobodi. Postavlja se pitanje koliko su na ovakvu višestruku razliku u stopama zatvaranja kao i na stav javnosti, uz ostale čimbenike, utjecali i odabrani pristupi kažnjavanju, te podrazumijeva li to i drugačije učinke na obitelji, susjedstva i zajednice. Međutim, kao i kod svake usporedbe država i ovdje je potrebno imati u vidu ograničenja koja proizlaze iz kulturoloških, socioloških i ekonomskih razlika, te razlika u kaznenim

politikama, između SAD-a i europskih država, ali i između samih europskih država. Nadalje, iako se pristupe kažnjavanju opisane u ovom poglavlju i njihove učinke prvenstveno navodi kao karakteristične za europsko područje, to naravno ne znači da oni nisu prisutni u okviru SAD-a i drugih država, niti to znači da su svi učinci kažnjavanja u europskim državama samo željeni i pozitivni.

4.1. Pristupi kažnjavanju u europskim zemljama

Slabljenje povjerenja u rehabilitacijske ideje, probacijske službe te tretmanske i terapijske programe nije zaobišlo ni europske zemlje; u njima je zatvorska populacija također rasla, a građani su i novi zatvori (Junger-Tas, 1994, 2). To možemo pratiti na primjeru Njemačke u kojoj, bez obzira na novoizgrađene zatvore, povećanje tretmanskog osoblja i socioterapijske ustanove, 80-ih godina prošlog stoljeća svejedno dolazi do “pesimizma, stagnacije i parcijalne retardacije”, to jest do smanjenja značaja koji se pridavao rehabilitaciji i socijalnoj reintegraciji počinitelja kaznenih djela (Schwind, 1995, prema Kovčo Vukadin, 2001). Sedamdesetih i osamdesetih godina zatvorske kazne postajale su sve značajniji financijski teret i europskim državama te se postavljalo pitanje drugačijih rješenja (Junger-Tas, 1994, 9; Albrecht, 2010, McIvor i sur., 2010). Ovakva zabrinjavajuća situacija potaknula je Vijeće Europe da 1989. godine osnuje povjerenstvo odabranih stručnjaka prvo iz 12, a potom još iz 14 zemalja (Junger-Tas, 1994, 8). To je povjerenstvo 1992. godine uz izvješće donijelo i niz preporuka koje počivaju na tri bazična načela: (1) jednaki slučajevi trebaju biti tretirani jednako, (2) odluka suda uvijek se mora bazirati na individualnim okolnostima slučaja i osobnoj situaciji počinitelja, (3) dosljednost u kažnjavanju ne smije voditi strožem kažnjavanju. Posebno je važna preporuka da se zatvorske kazne trebaju koristiti samo ako je ozbiljnost kaznenog djela takva da je svaki drugi oblik kažnjavanja apsolutno neadekvatan. Rehabilitacija i reintegracija ostaju važni pristupi u okviru zakonskih propisa i izvršavanja sankcija i mjera, donose se propisi koji ograničavaju mogućnost izricanja zatvorskih kazni, a kod odlučivanja sud je obvezan uzeti u obzir sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti vezano uz počinjeno kazneno djelo. Mogli bismo, iako s oprezom, ipak reći da se na ovaj način Europa u bitnome distancirala od smjera u kojem su u najvećoj mjeri nastavile Sjedinjene Američke Države.

Naime, Preporuke Vijeća Europe donesene u razdoblju od 1992. do 2010. godine² u velikoj su

2 No. R(92)16, No. R(99)19, No. R(99)22, Rec(2000)22, Rec(2003)22, Rec(2006)2, Rec(2006)8, Rec(2006)13, CM/Rec(2010)1

mjeri usmjerene na: (1) poštivanje prava i dostojanstva svih počinitelja kaznenih djela, (2) humanost u izvršavanju sankcija, (3) rehabilitaciju počinitelja i njegovu reintegraciju u zajednicu, (4) povećanje raspona mjera i sankcija, (5) uvažavanje prava i potreba žrtve kaznenog djela i pružanje adekvatne pomoći, (6) pomoć obitelji počinitelja kaznenog djela, (7) informiranje javnosti i transparentnost, (8) uključivanje zajednice (9) prevenciju kriminala, (10) razvoj strategija suzbijanja kriminala utemeljenih na specifičnim znanjima i rezultatima istraživanja.

U europskim zemljama sve se veća pažnja posvećuje mogućnosti da se počinitelju kaznenog djela već tijekom istrage i suđenja, uz određene uvjete i nadzor, omogući ostanak u zajednici. Paralelno s jačanjem uloge žrtve tijekom posljednja dva desetljeća, sve se veći značaj daje medijaciji i kompenzaciji te uvjetnom odustajanju od kaznenog progona počinitelja kaznenog djela. Razvoj praksi restorativne pravde postaje zadatak niza europskih probacijskih službi, primjerice u Belgiji, Češkoj, Irskoj, Slovačkoj i nekim njemačkim federalnim državama (Kalmthout i Durnescu, 2008). Postupno jača i uloga državnog odvjetnika (inicijalno u Njemačkoj, u posljednje vrijeme u Francuskoj i Austriji, ali i u drugim državama), vezano uz rješavanje spora izvan suda (Albrecht, 2010, Peters i sur., 2003).

Smatrajući da se sigurnosti zajednice i prevenciji kriminala treba dati veći značaj, mnoge europske države (Francuska, Finska, Nizozemska, Švedska, Estonija, Mađarska, Poljska, Češka itd.) usvojile su sveobuhvatne strategije prevencije kriminala (Idriss i sur., 2010). Moglo bi se reći kako europski trendovi obuhvaćaju preventivni utjecaj na sve čimbenike u zajednici koji mogu pogodovati pojavnosti kriminala ili povratništva, tendenciju prema ublažavanju kaznenopravne represije i kaznenopravnih sankcija u okviru zakonskih propisa, te izricanje sve blažih kazni po vrsti i mjeri i osobito njihovo zamjenjivanje nepunitivnim sankcijama u okviru sudske prakse (Grozđanić i Škorić, 2006). Ipak, važno je napomenuti da se i na europskom području zamjećuju određene tendencije povećavanja izricanja zatvorskih kazni i njihove duljine. Morgenstern (2009) ističe kako se može zaključiti da se kaznene politike europskih država u posljednje vrijeme kreću negdje između “povratka punitivnosti” i “odupiranja punitivnosti”. U određenoj mjeri to podrazumijeva diverziju i blage kazne za lakša kaznena djela, te koncentraciju strožih kazni za primjerice seksualne delikte. Posebno se problematičnim ističe i otvaranje mogućnosti nadziranja počinitelja teških kaznenih djela po isteku zatvorske kazne u neodređenom

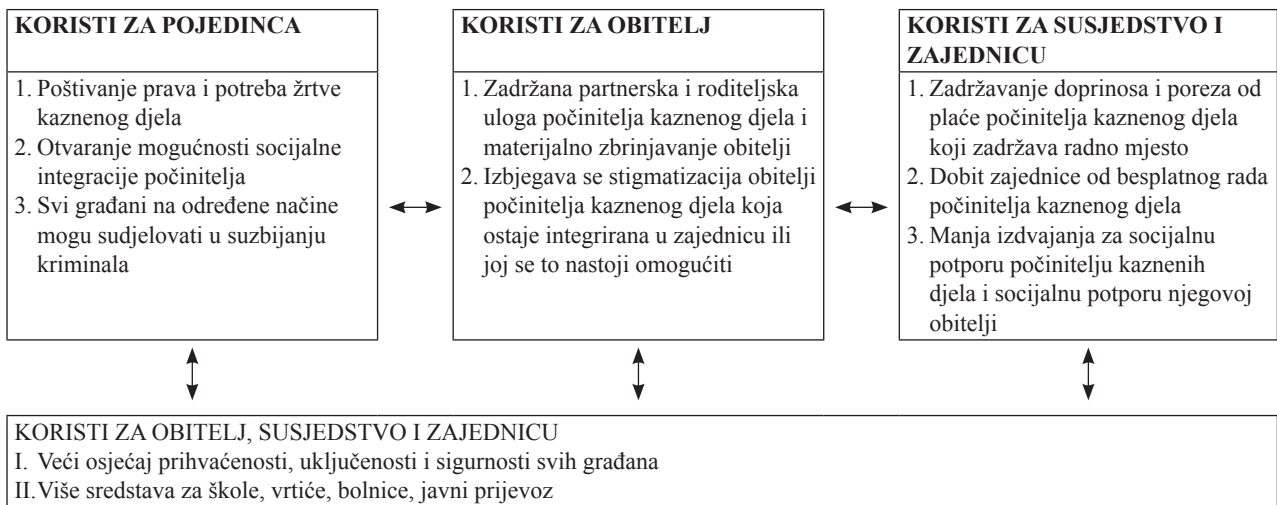
trajanju ili “preventivnog” zatvaranja u pojedinim europskim zemljama (Whitty, 2007). Do određene mjere porast punitivnosti uočava se vezano uz teška kaznena djela, međutim također je zamijećeno da se općenito (i za lakša i za teža kaznena djela) strože kažnjavaju marginalizirani počinitelji kao što su beskućnici, ovisnici o drogama i ilegalni imigranti (primjerice, u Nizozemskoj i Italiji) (Morgenstern, 2009). Također, u pojedinim su jurisdikcijama i na europskom području zamijećene promjene vezano uz određivanje svrhe i načina izvršavanja sankcija i mjera u zajednici. Na primjer, rad za opće dobro na slobodi je mjera koja je u svojim začecima bila rehabilitativna, dok se s vremenom rehabilitacija kao cilj sve uže i nejasnije definira, a naglašavaju se retributivni aspekti kako bi se pridobila podrška javnosti i sudaca (McIvor i sur., 2010).

4.2. Učinci pristupa kažnjavanju usmjerenih na počinitelja, žrtvu i zajednicu

U okviru rehabilitacijskog i reintegracijskog pristupa, tijekom izvršavanja kazne zatvora, počinitelja kaznenog djela osposobljava se za konstruktivan život na slobodi (Coyle, 2009). Uz ove pristupe u zajednicu se ne vraća “potencijalna prijetnja”, već potencijalno koristan član zajednice, što svakako doprinosi i sigurnosti zajednice i kvaliteti života u zajednici. Obitelj počinitelja pogođena zatvaranjem svojeg člana dobiva potrebnu pomoć i podršku, ostaje integrirana ili se integrira u postojeću socijalnu mrežu, a njezini članovi ostaju ili postaju prihvaćeni i korisni članovi susjedstva i lokalne zajednice.

Sankcije i mjere u zajednici u odnosu na zatvorske kazne inicijalno donose manju ekonomsku i socijalnu stigmatizaciju i štetu za počinitelja kaznenog djela i njegovu obitelj. Primjenom ovih sankcija i mjera preveniraju se mnoge dokazane negativne posljedice zatvaranja i za pojedinca i za zajednicu, kao što su primjerice otuđenje počinitelja, raspad obitelji, gubitak posla, stigmatizacija (Knežević, 1990, Ajduković i Ajduković, 1991, Tot, 2007, Milivojević i Tomašković, 2011), a koje su naročito vidljive upravo kod prvoosuđenih i kod kratkih zatvorskih kazni (Ajduković i Ajduković, 1991, Petö Kujundžić i Vukota, 2009). Ostankom počinitelja u zajednici povećava se vjerojatnost promijene stavova i uvjerenja te mogućnost rehabilitacije i resocijalizacije kroz konstruktivne aktivnosti u zajednici i redovite kontakte s osobama nekriminalnog ponašanja (Wermnik i sur., 2010, McIvor i sur., 2010). Naime, usmjerenost prijatelja i poznanika na kriminalne aktivnosti dokazano je značajan rizični čimbenik vezano uz vjerojatnost ponovnog počinje-

Tablica 3. Koristi za obitelji, susjedstva i zajednice (prema Junger-Tas, 1994, Lappi-Seppälä, 2003, Waller, 2003, Sherman i Strang, 2007, Irish Penal Reform Trust, 2010, Wermnik i sur., 2010, McIvor i sur., 2010)

nja kaznenog djela (Hanson i Harris, 2000, Mills, Kroner i Hemmati, 2004). Mogućnost uključivanja počinitelja u različite aktivnosti i programe, kao i njihovog povezivanja s osobama nekriminalnog ponašanja veća je u zajednici nego u zatvoru, gdje postoji i realna mogućnost kriminalne infekcije (Tot, 2007). Od počinitelja se očekuje da u zajednici vlastitim angažmanom (primjerice kroz rad za opće dobro na slobodi ili konstruktivno sudjelovanje u različitim tretmanskim i drugim programima) pokaže preuzimanje odgovornosti za svoje ponašanje i štetu koju je napravio.

Izvršavanje ovih sankcija i mjera podrazumijeva i učinkovito nošenje sa složenim socijalnim problemima kao što su socijalna i ekonomska isključenost, problemi ovisnosti, različiti oblici deprivacija (obrazovna, radna), a koji često značajno doprinose počinjenju kaznenih djela. To podrazumijeva jačanje resursa zajednice u smjeru osiguranja potrebne pomoći počinitelju kaznenog djela, ali doprinosi i prepoznavanju problema u zajednici (primjerice, alkoholizam, beskućništvo) i njihovom rješavanju. Ostanak počinitelja u zajednici, zadržavanjem zaposlenja ili njegovim zapošljavanjem, uz ostale koristi, zadržavaju se i porezne uplate, omogućava se restitucija (povrat štete) i/ili besplatan rad u korist zajednice (Junger-Tas, 1994,12,13, Lappi-Seppälä, 2003, Irish Penal Reform Trust, 2010), a što se gubi zatvaranjem počinitelja. Nadalje, na ove načine smanjuje se i vjerojatnost ponovnog počinjenja kaznenog djela, s obzirom da meta analize brojnih studija potvrđuju kako su institucionalni i izdvajajući programi povezani s većom stopom recidivizma nego oni koji se izvršavaju u zajednici (Andrews i sur., 1990, prema Pritikin, 2009, Wermnik i sur., 2010).

U okviru restorativne pravde kazneno djelo se i dalje sagledava kao kršenje zakona, međutim naglasak se stavlja na štetu koju je počinitelj nanio žrtvi, zajednici pa i sebi samom, a u popravak nastale štete nije uključen samo kaznenopravni sustav, već također i žrtva i zajednica i počinitelj. Kroz ovakav pristup, uz pristanak i uvažavanje prava i potreba žrtve, može se reducirati i sekundarna traumatizacija žrtve od strane kaznenopravnog sustava i društva (UN Office for Drug Control, 1999, Waller, 2003), a smanjuju se i troškovi kaznenih postupaka kroz diverziju.

Primjenom ovih pristupa kažnjavanju, građani i zajednice imaju veću mogućnost utjecaja i djelovanja, naročito na razini susjedstva i lokalne zajednice, obitelji mogu dobiti pravovremenu pomoć (roditeljske kompetencije, bračni odnosi itd.), susjedstva su sigurnija i nema opasnosti od stigmatizacije (npr. nema straha od stalnog vraćanja počinitelja iz zatvora, pojedini kvartovi se ne proglašavaju problematičnima). Problemi u susjedstvu i zajednici se pravovremeno prepoznaju i rješavaju, a život u zajednici postaje kvalitetniji s više dostupnih resursa i usluga (dostupnost vrtića, obrazovanja, zaposlenja, pomoć namijenjena marginaliziranim skupinama i sl.) (Sherman i Strang, 2007). Obitelji i susjedstva koji inače mogu obuhvaćati niz rizičnih čimbenika za pojavu kriminalnog ponašanja, mogu se ojačati na način da budu sposobniji odgovoriti na potrebe i poteškoće svakog svog građanina pa tako i počinitelja kaznenog djela. Takva zajednica ujedno razvija niz zaštitnih čimbenika u odnosu na pojavu kriminalnog ponašanja, s obzirom da se otpornost razvija kroz preventivne aktivnosti i pravovremene i adekvatne reakcije na probleme. Tablični prikaz 3. donosi neke najvažnije moguće pozitivne učinke za

pojedince, obitelji, susjedstva i zajednice, pri čemu je važno naglasiti isprepletenost svih ovih potencijalnih koristi.

Vežano uz ove pristupe, također je nužno naglasiti kako oni nisu doveli do rasta stope kriminaliteta ostanom počinitelja u zajednici – zapravo, čini se kako istraživanja detektiraju dobar potencijal u smjeru smanjivanja stope kriminaliteta, poglavito sa stajališta učinaka na obitelji, susjedstva i zajednice.

5. PRISTUPI KAŽNJAVANJU U REPUBLICI HRVATSKOJ

U Hrvatskoj je zatvorska populacija u razdoblju od 31. prosinca 2001. do 31. prosinca 2010. godine sa 2679 osoba porasla na 5168 osoba u zatvorskom sustavu³. Rasprave vezano uz gotovo kontinuirani porast zatvorske populacije u Hrvatskoj najčešće su bile usmjerene na sve veći problem manjka zatvorskih mjesta i velike troškove zatvorskog sustava. Iako ne možemo reći da je stopa zatvaranja u Hrvatskoj aktualno visoka jer iznosi 115 (International Centre for Prison Studies, 2013), mišljenje je autorice kako uz jačanje pristupa usmjerenih na počinitelja, žrtvu, susjedstva i zajednice, stopa zatvaranja može biti i značajno niža.

Naime, u odnosu na ranije važeće zakonske propise, hrvatsko je kazneno zakonodavstvo u okviru donošenja Kaznenog zakona 1997. godine (Narodne novine, br. 110/97) obilježilo ograničavanje kazneno-pravne represije, proklamiranje načela individualizacije i alternativnih sankcija kao zamjene za kaznu zatvora, a u velikom broju slučajeva u okviru kaznenih okvira smanjene su gornje i najmanje mjere kazne. Međutim, kasnijim izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (naročito u razdoblju od 2004. do 2006. godine), zamjera se ponovo pooštavanje represije (npr. za pojedina kaznena djela povisuje se posebni minimum kazne zatvora uz zadržavanje dosadašnjeg maksimuma, povećava se maksimum uz zadržavanje dosadašnjeg minimuma ili su povišene obje mjere). Kao jedan od razloga pooštavanja represije u Konačnom prijedlogu Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2006. godine, navodi se kako rezultati ispitivanja javnog mnijenja ukazuju da javnost izrečene kazne smatra preblagima (Grozđanić i Škorić, 2006). Situacije da političke strukture na nesigurnost građana reagiraju pooštavanjem zakona, izazvanu prvenstveno visoko publiciranim slučajevima i medijskim senzacionalističkim prikazima krimi-

nala, više su puta prepoznate u Hrvatskoj (Kovč Vukadin, 2005, 2011, Turković, 2004, Grozđanić i Škorić, 2006, Getoš i Giebel, 2012).

Bilo bi pogrešno konstatirati da je prekapacitiranost zatvorskog sustava bila isključiva posljedica zahtjeva javnosti za strožim kažnjavanjem i političkih odluka. Također bi bilo netočno zaključiti da izricanje zatvorskih kazni nije imalo pozitivne učinke u smislu sprječavanja počinitelja da čine kaznena djela i njihove rehabilitacije i reintegracije, koja je uostalom kao svrha eksplicite navedena u Zakonu o izvršavanu kazne zatvora⁴. Međutim, ako se uz kazneno djelo koje predstavlja osnovu kažnjavanja, kao svrha izricanja i izvršavanja sankcija definira i rehabilitacija počinitelja, postavlja se pitanje koliko o provođenju rehabilitacijskih programa možemo govoriti u okviru prekapacitiranih hrvatskih zatvora. Prekapacitiranost zatvorskog sustava donosi niz rizika kao što su neprimjereni prostorni uvjeti izvršavanja kazne, limitiran pristup rehabilitacijskim programima (npr. obrazovanje, radno osposobljavanje, liječenje ovisnosti, razvoj roditeljskih kompetencija, psihosocijalni tretman počinitelja nasilja, rad s počiniteljima seksualnih delikata), te ograničena mogućnost kontakata zatvorenika s obitelji i vanjskim svijetom (npr. manji broj posjeta, manji broj izlazaka). Na ovaj način smanjuje se vjerojatnost rehabilitacije i reintegracije počinitelja kaznenog djela, a povećava se kasniji rizik za obitelji, susjedstva i zajednice. Nadalje, novac koji je u Hrvatskoj utrošen na povećanje zatvorskih kapaciteta (koji su i dalje nedostadni), novac je poreznih obveznika, dakle građana, a ta su sredstva mogla biti direktno usmjerena na različite sadržaje u susjedstvima i zajednici. Razumljiva je potreba društva da se zaštiti od kriminala, međutim ključno je pitanje može li se, osim zatvaranjem, kod određenog broja počinitelja kaznenih djela isti (ili bolji) učinak postići i drugačijim sankcijama i mjerama, a uz dugoročno pozitivnije učinke na obitelji, susjedstva i zajednice.

Iako je zakonska mogućnost postojala već daleko ranije, Hrvatska tek od nedavno izvršava veći broj sankcija i mjera u zajednici. Od 2001. godine započelo se s izvršavanjem prvog zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu, a od 2002. godine s izvršavanjem prvog rada za opće dobro na slobodi. Broj izrečenih sankcija u zajednici rastao je sporo, ali kontinuirano: 2002. godine zaprimljene su 52 presude uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i 16 presuda rada za opće dobro na slobodi, dok je 2010. godine

³ Izvješća o stanju i radu kaznonica, zatvora i odgojnih zavoda u 2010. i 2011. godini, Uprava za zatvorski sustav, Ministarstvo pravosuđa RH.

⁴ Narodne novine, br. 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11.

zaprimito 199 presuda uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i 892 presude rada za opće dobro na slobodi (Kovčo Vukadin, Rajić i Maloić, 2011). Nakon što je Uprava za probaciju ustrojena u rujnu 2009. godine, a Zakon o probaciji na snagu stupio u prosincu 2009. godine (Narodne novine, br. 128/1999), proces razvoja probacijske službe i uvođenja nezatvorskih tj. probacijskih mjera i sankcija je donekle usporen uslijed aktualne gospodarske krize (Kovčo Vukadin, Rajić i Maloić, 2011). Ipak, na dan 2. travnja 2013. godine probacijska služba je izvršavala 432 presude uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom, 1952 presude rada za opće dobro na slobodi po odluci suda, nadzor nad 7 obveza (od toga 2 rada za opće dobro) određenih od strane državnog odvjetnika u okviru uvjetne odgode kaznenog progona i 578 nadzora uvjetno otpuštenih osuđenika s izvršavanja zatvorske kazne.

Temeljem Izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda u 2010. i 2011. godini Uprave za zatvorski sustav, Ministarstva pravosuđa, možemo konstatirati da se od 2010. godine u Hrvatskoj očito događa vrlo blagi pad zatvorske populacije. Na dan 31. prosinca 2011. godine u zatvorskom sustavu bile su 5084 osobe, dakle 81 osoba manje u odnosu na isti dan 2010. godine, što zapravo predstavlja pad zatvorske populacije od 1,6 %. Prema internim podacima Ministarstva pravosuđa o broju osoba u zatvorskom sustavu, zabilježenih u okviru suradnje probacijskog i zatvorskog sustava (s obzirom na jedan od ciljeva IPA 2008 - EU projekta Razvoj probacijskog sustava u Republici Hrvatskoj koji se odnosio na smanjenje zatvorske populacije), na dan 2. siječnja 2013. godine u zatvorskom sustavu bilo je 4755 osoba, što u odnosu na 31. prosinca 2010. godine kada se u zatvorskom sustavu nalazilo 5165 osoba predstavlja pad od 7,9% tj. 410 osoba manje. Na dan 2. travnja 2013. godine u zatvorskom sustavu se nalazilo 4849 osoba, što zapravo govori o varijabilnosti ovog broja, međutim značajnim se ipak smatra održavanje broja osoba u zatvorskom sustavu ispod 5 000. Ovakvu situaciju smanjivanja zatvorske populacije još uvijek ne možemo nazvati trendom, ali i blagi pad zatvorske populacije i porast izvršavanja sankcija i mjera u zajednici u kontekstu potencijalnih učinaka na obitelji, susjedstva i zajednice svakako možemo smatrati pozitivnim procesima. Na ovaj način smanjuje se broj osoba izloženih mogućim negativnim posljedicama zatvaranja (prekid radnog odnosa, osiromašivanje i/ili raspad obitelji, traumatiziranje i diskriminacije djece zatvorenog roditelja, kriminalna infekcija itd.), a nastoje se ostvariti pred-

nosti rada s počiniteljem kaznenog djela u zajednici (obeštećenje žrtve, nastavak plaćanja poreza i drugih doprinosa kao što su zdravstveno i mirovinsko osiguranje, manji troškovi izvršavanja sankcija, rješavanje potreba koje se odnose na uzroke delikta, zadovoljavanje potreba primarnih i sekundarnih žrtava, popravljavanje međuljudskih odnosa, jačanje osjećaja sigurnosti, jačanje obitelji, susjedstva i zajednice).

6. ZAKLJUČNA PROMIŠLJANJA I SMJERNICE

Postojanje različitih pristupa kažnjavanju podrazumijeva i mogućnost izbora, pri čemu je važno imati u vidu da odabrani pristupi kažnjavanja osim željenih, mogu donijeti i određene neželjene posljedice. Također je važno naglasiti da pristupi kažnjavanju ne utječu samo na počinitelja kaznenog djela, već učinku imaju i na obitelji, susjedstva i zajednice.

Pri izradi novih hrvatskih zakonskih rješenja, koja su u primjeni od početka 2013. godine, kao uzori su korišteni njemački, austrijski i švicarski kazneni zakon, dakle zakoni zemalja čijom se pravnom tradicijom i inače rukovodi hrvatsko kazneno zakonodavstvo (Milivojević Antoliš, 2012). Kazneni zakon (Narodne novine, br. 125/11, 144/12) i Zakon o probaciji (Narodne novine, br. 143/12) koji su na snagu stupili 1. siječnja 2013. godine, otvorili su prostor za širi raspon sankcija i mjera, uz jasno usmjeravanje prema širenju mogućnosti izricanja alternativnih sankcija i jačanju probacijskog sustava. Navedeno bi moglo doprinijeti učinkovitijim i za obitelji, susjedstva i zajednice korisnijim načinima sankcioniranja počinitelja kaznenih djela, uz povećanje korištenja sankcija i mjera u zajednici. Primjerice, članak 45. novog Kaznenog zakona jasno ukazuje na iznimnost kratkotrajne kazne zatvora, dok čl. 55. usmjerava (obvezuje) na zamjenu kazni zatvora do šest mjeseci radom za opće dobro. Istim člankom omogućena je i zamjena novčane kazne i kazne zatvora do jedne godine radom za opće dobro, dok je ranije to bilo moguće samo kod kazni do šest mjeseci zatvora. Važnim se čini istaknuti i čl. 47. Kaznenog zakona, u okviru kojeg je zakonodavac u naše kazneno pravo uveo niz pravnih pravila i standarda kojima se također sužuje arbitrarnost u području sudovanja, na način da se ranije šire i nedovoljno precizne formulacije okolnosti bitnih za odmjeravanje kazne sada preciziraju i konkretiziraju. S obzirom na mogućnost izricanja većeg broja sankcija i mjera u zajednici, novi Kazneni zakon mogli bismo ocijeniti "blažim" u odnosu na prethodni. Međutim, on je

Tablica 4. Prikaz nekih mogućih općih smjernica

KONCEPTI	SMJERNICE
Reinvestiranje	1. Novac je potrebno ulagati u zajednicu, a ne u gradnju i dogradnju zatvora i izvršavanje zatvorskih kazni. 2. Stvarati kapacitete za izricanje i učinkovito izvršavanje kaznenih sankcija i mjera u zajednici i preveniranje kriminala.
Socijalni kapital	3. Jačati obitelji i resurse susjedstva i zajednice. 4. Povećavati lokalne i regionalne mogućnosti obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, kvalitetu brige o djeci, obiteljskog života.
Socijalna učinkovitost	5. Poticati formalnu, a naročito neformalnu socijalnu kontrolu – kroz obitelji, volonterske i religijske organizacije, aktivnosti slobodnog vremena. 6. Izgrađivati socijalnu koheziju, međusobno povjerenje i spremnost na zajednički angažman u rješavanju problema, a za dobrobit susjedstva i zajednice.
Pravda u zajednici	7. U suzbijanje kriminala potrebno je uključiti sve dionike i članove zajednice. 8. Poticati susjedstva i zajednice da same detektiraju svoje probleme i uključe se u njihovo rješavanje. 9. Kao svrhu kažnjavanja postaviti dobrobit i sigurnost zajednice, uz praksu utemeljenu na dokazima (engl. evidence based practise). 10. Suzbijanje kriminaliteta postaviti kao dugoročni cilj zajednice.

istovremeno i stroži, budući da se kazna dugotrajnog zatvora sada može izreći i u trajanju do pedeset godina (čl. 46. Kaznenog zakona) za razliku od dosadašnjih maksimalnih četrdeset godina. Iako se ovakva kazna može izreći samo iznimno, teško je za očekivati da će se kod ovih najtežih kaznenih djela primijeniti institut uvjetnog otpusta, tako da ovakva sankcija zapravo može postati doživotni zatvor. Ipak, s druge strane, rehabilitaciji i socijalnoj reintegraciji počinitelja kaznenih djela zakonodavac je člankom 41. u okviru novog Kaznenog zakona dao poseban značaj, na način da je u okviru svrhe kažnjavanja bitnim istaknuo “omogućiti počinitelju ponovo uključivanje u društvo”.

U Hrvatskoj se zamijećeni pad zatvorske populacije podudara s porastom izricanja i izvršavanja sankcija i mjera u zajednici i osnivanjem hrvatske profesionalne probacijske službe, međutim zasad je rano povezivati ova dva procesa, pogotovo s obzirom na činjenicu da je u mnogim državama paralelno s povećanjem primjene sankcija i mjera u zajednici rasla i zatvorska populacija (na primjer, u Engleskoj i Walesu ili Belgiji). Dokazano je kako i sama implementacija sankcija i mjera u zajednici može indirektno uzrokovati povećanje zatvorske populacije (Peters i sur., 2003), jer ako sankcije i mjere nisu adekvatno odabrane ili ako se provode na kažnjavajući i stigmatizirajući način, kršenje uvjeta može uzrokovati realizaciju zatvorske kazne.

U američkoj i europskoj literaturi sve se više zastupaju tendencije koje se mogu svesti u četiri koncepta: (1) reinvestiranje (*engl. justice reinvestment*) - smanjivanje troškova kažnjavanja u okviru strategija koje će smanjiti kriminalitet i ojačati susjedstva i zajednice, (2) socijalni kapital (*social capital*) - akumulacija novih resursa, manja nezaposlenost, dostupnije obrazovanje, (3) socijalna učinkovitost (*engl. social efficiency*) – međusobno povjerenje u okviru susjedstva i zajednice i spremnost aktiviranja pojedinaca za opće dobro, (4) pravda u zajednici (*engl. community justice*) - za sigurnost zajednice odgovorni su svi dionici, uključujući članove zajednice, uslužne agencije i kaznenopravni sustav - treba težiti uključivanju svih dionika u proces dugoročnog rješavanja problema (Brown, 2010, Brown, Schwartz i Bosely, 2012, Lanning, Loader i Muir, 2011, Clear, 2007, Stemen, 2007, prema Brown, 2010, Lanni, 2005, Roman i sur., 2003; Akçomak i Weel, 2012). U Tabličnom prikazu 4., autorica promišlja o nekim mogućim općim smjernicama u okviru novih pristupa suzbijanju kriminala i suvremenih koncepata.

Zaključno je važno rezimirati i naglasiti kako od suvremenih koncepata i pristupa kažnjavanju i šireg raspona sankcija i mjera najveću korist imaju obitelji, susjedstva i zajednice, te da je o tome hrvatsku javnost potrebno informirati, steći povjerenje i ojačati podršku.

LITERATURA

- Ajduković, M., Ajduković, D. (1991): Alternativne sankcije: putevi smanjenja zatvorske populacije. *Penološke teme*. 6 (1-4). 47-56.
- Akçomak, S., Weel, B. (2012). The impact of social capital on crime: Evidence from the Netherlands. *Regional Science and Urban Economics*. 42 (1-2). 323-340.
- Albrecht, H. J. (2010): Sanction Policies and Alternative Measures to Incarceration - European Experiences with Intermediate and Alternative Criminal Penalties. 14ND International Training Course - Effective Countermeasures against Overcrowding of Correctional Facilities. Fuchu /Tokyo.
- Bobo, D.L. (2009): Crime, Urban Poverty, and Social Science. *Du Bois Review*. 6 (2). 273-278.
- Bojanić, I., Mrčela, M. (2006): Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele Kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 13 (2). 431-449.
- Brown, D. (2010): Contemporary Comments: The Limited Benefit of Prison in Controlling Crime. *Current Issues in Criminal Justice*. 22 (1). 137 - 148.
- Brown, D., Schwartz, M., Bosely, L. (2012): The Promise of Justice Reinvestment. Retrieved 12 October, 2012 from <http://ssrn.com/abstract=2078715>.
- Clear, T. R. (2007): *Imprisoning Communities: How Mass Incarceration Makes Disadvantaged Neighborhoods Worse*. Oxford University Press. New York.
- Clear, T. R., Rose, D. R., Waring, E., Scully, K. (2003): Coercive Mobility and Crime: A Preliminary Examination of Concentrated Incarceration and Social Disorganisation. *Justice Quarterly*. 20 (1). 33-64.
- Coyle, A. (2009): *A Human Rights Approach to Prison Management: handbook for prison staff*. International Centre for Prison Studies. London.
- Cullen F.T., Fisher, B.S., Applegate, B., K. (2000): Public Opinion about Punishment and Corrections. *Crime and Justice: A Review of Research*. 2. 1-79.
- Cullen, F. T., Smith, P., Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J. (2009): Nothing Works Revisited: Deconstructing Farabee's Rethinking Rehabilitation. *Victims and Offenders*. 4. 101-123.
- Cvitanović, L. (1999): Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu. *Hrvatsko udruženje za kaznenopravne znanosti i praksu*. Zagreb.
- Dandurand, Y., Griffiths, C.T. (2006): *Handbook on Restorative Justice Programmes*. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna.
- Frana, J., Schroeder, R. D. (2008): Alternatives to Incarceration. *Justice Policy Journal*. 5 (2). Retrieved 23 October, 2012 from http://www.cjcr.org/files/alternatives_to.pdf.
- Garland, D. (2001): The meaning of mass imprisonment. U: Garland, D. (ur.), *Mass Imprisonment: Social Causes and Consequences*. Sage Publications. London.
- Getoš, A., Giebel, S. (2012): Strah od kriminala među studentima Pravnog fakulteta u Splitu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. 49 (3). 533-552.
- Greene, J. (2002): Getting Tough on Crime: The History and Political Context of Sentencing Reform Developments Leading to the Passage of the 1994 Crime Act. U: Tata, C., Hutton, N. (ur.), *Sentencing and Society: International Perspectives*. Ashgate Publishing Limited. Hampshire.
- Griffiths, C.T., Murdoch, D. J. (2009): *Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Institutions*. The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy. Vancouver.
- Griffiths, C.T., Dandurand, Y., Murdoch, D. (2007): *The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention*. Research Report 2007-2. The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy. Vancouver.
- Grozđanić, V., Škorić, M. (2006): Izmjene Kaznenog zakona – od znatnog ublažavanja do znatnog pooštrenja kaznenopravne represije. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. 27 (2). 821-848.
- Hanson, R. K., Harris, A. J. R. (2000): *The Sex Offender Need Assessment Rating (SONAR): A Method for Measuring Change in Risk Levels 2000-1*. Department of the Solicitor General of Canada. Ottawa.
- Idriss, M., Jendly, M., Karn, J., Mulone, M. (2010): *Crime Prevention and Community Safety: Trends and Perspectives*. International Centre for the Prevention of Crime (ICPC). Montreal.

- International Centre for Prison Studies (2013). Retrieved 12 March, 2013 from <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/>.
- Irish Penal Reform Trust (2010): IPRT Position Paper 8. – Community Sanctions. Dublin.
- Junger-Tas, J. (1994): Alternatives to prison sentences: experiences and developments. Kugler Publications. Amsterdam/New York.
- Kalmthout, A.M., Durnescu, I. (2008): European Probation Service Systems: a comparative overview. U: Kalmthout, A. M., Durnescu, I. (ur.), Probation in Europe. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 1-43.
- Kanduč, Z. (1996). Zamisao o rehabilitaciji: Pogled s kriminološkog stajališta. *Kriminologija i socijalna integracija*. 4 (2). 142-148.
- Knežević, M. (1990): Zatvor i otuđenje. *Penološke teme*. 5 (1-2). 15-26.
- Kovčo Vukadin, I. (2001): Kazna zatvora-zašto i kuda?. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 8 (2). 117-136.
- Kovčo Vukadin, I. (2005): Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 12 (2). 279-325.
- Kovčo Vukadin, I. (2009): Uspostava probacijskog sustava - novi izazov za Hrvatsku? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 16 (2). 711-751.
- Kovčo Vukadin, I. (2011): Analiza dinamike i strukture kriminaliteta u Republici Hrvatskoj u razdoblju između dviju velikih reforma kaznenog zakonodavstva (1997.-2011.). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 18 (2). 359-416.
- Kovčo Vukadin, I., Rajić, S., Maloić, S. (2011): Izazovi u izgradnji probacijskog sustava u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 18 (2). 717-735.
- Lanni, A. (2005): The Future of Community Justice. *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Low Review*. 40 (2). 359-405.
- Lanning, T., Loader, I., Muir, R. (2011): Redesigning Justice: Reducing Crime through Justice Reinvestment. Institute for Public Policy Research. London.
- Lappi-Seppälä, T. (2003): Enhancing the Community Alternatives: Getting the Measures Accepted and Implemented. Paper presented at the 121st International Training Course. United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Tokyo.
- Latessa, E.J., Allen, H.E. (2003): Corrections in the Community. Anderson Publishing Co. Cincinnati.
- Latessa, E. J., Lowenkamp, C. T. (2006): What Works in Reducing Recidivism? *University of St. Thomas Law Journal*. 3 (3). 521-535.
- Lenza, M., Jones, R. S. (2010): Money, Criminology and Criminal Justice Policies: The impacts of political policies, criminality, and money on the criminal justice in the United States. U: Herzog-Evans, M. (ur.), *Transitional Criminology Manual 1*. Wolf Legal Publishers. Nijmegen.
- Martinson, R. (1974): What Works? Questions and Answers about Prison Reform. *The Public Interest*. 10. 22-54.
- Mayhew, P., Van Kestern, J. (2002): Cross-national attitudes to punishment. U: Roberts, J., Hough, M. (ur.). *Changing Attitudes to Punishment: Public opinion, crime and justice*. Willan. Cullompton. 63-92.
- Mauer, M. (2001): The causes and consequences of prison growth in the United States. In: Garland, D. (ur.), *Mass Imprisonment: Social Causes and Consequences*. Sage Publications. London.
- McIvor, G., Beyens, K., Blay, E., Boone, M. (2010): Community service in Belgium, the Netherlands, Scotland and Spain: a comparative perspective. *European Journal of Probation*. 2 (1). 82-98.
- Milivojević Antoliš, L. (2012): Pogled u novi KZ i njegove značajnije promjene. *Policija i sigurnost*. 21 (2). 374-384.
- Milivojević, L., Tomašković, R. (2011): Sustav probacije u Republici Hrvatskoj i alternative kazni zatvora. *Policija i sigurnost*. 20 (1). 47-58.
- Mills, J. K., Kroner, D. G., Hemmati, T. (2004): The Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): The Prediction of General and Violent Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*. 31 (6). 717-733.
- Morgenstern, C. (2009): European initiatives for harmonisation and minimum standards in the field of community sanctions and measures. *European Journal of Probation*. 1 (2). 128 – 141.
- Novoselec, P. (2004). Opći dio kaznenog prava. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

- Peters, T., Aertsen, I., Lauwaert, K., Robert, L. (2003): From Community Sanctions to Restorative Justice: The Belgian Example. Paper presented at the 121st International Training Course. United Nations Asia and Far East Institute For the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Tokyo.
- Petersilia, J. (2000): When Prisoners Return to the Community: Political, Economic and Social Consequences. Sentencing and Corrections Issues for the 21st Century: Papers from the Executive Sessions on Sentencing and Corrections, 9. National Institute of Justice. Washington, DC.
- Petö Kujundžić, L., Vukota, Lj. (2009): Čemu nas je podučio prikaz probacijskog sustava u Engleskoj i Walesu. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. 16 (1). 319-328.
- Pritkin, M. H. (2009): Is Prison increasing crime? Wisconsin Law Review. 1049-1108.
- Roman, C. G., Moore, G. E., Jenkins, S., Small, K.M. (2003): Understanding Community Justice Partnerships: Assessing the Capacity to Partner. Urban Institute. Washington.
- Robert, D. (2005): Actuarial Justice. In Mary Bosworth: Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities. SAGE Publications. London.
- Rose, D., Clear, T. R. (2001): Incarceration, Reentry, and Social Capital: Social Networks in the Balance. Retrieved 29 August, 2012 from <http://aspe.hhs.gov/HSP/prison2home02/Rose.htm>.
- Schloss, C. S., Alarid, L. F. (2007): Standards in the Privatization on Probation Services: A Statutory Analysis. Criminal Justice Review. 32 (3). 233-245.
- Selby, P. (2005): Private Punishment: Who Profits? Prison Reform Trust. London.
- Sherman, L. W., Strang, H. (2007): Restorative Justice: the evidence. The Smith Institute. London.
- Silver, E., Miller, L. L. (2002): A Cautionary Note on the Use of Actuarial Risk Assessment Tools for Social Control. Crime and Delinquency. 48 (1). 138-161.
- Simon, J. (2001): Fear and loathing in late modernity: Reflections on the cultural sources of mass imprisonment in the United States. In: Garland, D. (ur.), Mass Imprisonment: Social Causes and Consequences. Sage Publications. London.
- Šimpraga, D., Vukota, Lj. (2010): Probni projekt - Uvjetni otpusti zatvorenika. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. 17 (2). 813-817.
- Tot, B. (2007): Alternativa kazni zatvora – rad za opće dobro na slobodi. Policija i sigurnost. 16 (1-2). 21-39.
- Travis, J., Solomon, A. L., Waul, M. (2001): From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prison Reentry. Urban Institute. Washington.
- Travis, L. F., Stacey, J. (2010): A half century of parole rules: Conditions of parole in the United States. Journal of Criminal Justice. 38. 604-608.
- Trotter, J. A. (1991): Intermediate Sanctions: The Use of Community-Based Alternatives to Incarceration in the United States. Paper Prepared for the Conference on: "Prison and Society: Scenario for Change". October 23-24. Brussels.
- Turković, K. (2004): Komparativni prikaz osnovnih obilježja zakonske i sudske kaznene politike u Sloveniji, Austriji, Italiji, Njemačkoj i Republici Hrvatskoj. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. 11 (2). 947-999.
- UK Ministry of Justice (2013): Punishment and Reform: Effective Probation Services. Summary of consultation responses. Retrieved 22 May, 2013 from www.justice.gov.uk.
- UN Office for Drug Control (1999): Handbook on Justice for Victims. New York.
- Vasiljević- Prodanović, D. (2011): Teorije kažnjavanja i njihove penološke implikacije. Specijalna edukacija i rehabilitacija. 10 (3). 509-525.
- Walmsley, R. (2003): Global Incarceration and Prison Trends. Forum on Crime and Society. 1 (2). 65-78.
- Waller, I. (2003): Crime Victims: Doing Justice to Their Support and Protection. HEUNI Publication. Series No.39, p.13. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations. Helsinki.
- Wermnik, H., Blokland, A., Nieuwebeerta, P., Nagin, D., Tollenaar, N. (2010): Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach. Journal of Experimental Criminology. 6 (3). 325-349.
- Whitty, N. (2007): Risk, Human Rights and the Management of a Serious Sex Offender. Zeitschrift für Rechtssoziologie 28 (2). 201-212.
- Wildeman, C., Western, B. (2010): Incarceration in Fragile Families. The Future of Children. 20 (20). 157-177.